«Москалі», «сєпари» та «ватніки»: багатоликий ворог в українських сатиричних піснях війни на Донбасі

Ірина Шувалова
Київ, Україна; Нанкін, Китай

Переклад з англійської Злати Подугольнікової[1]

Анотація: У статті розглянуто репрезентацію ворога в українських сатиричних піснях про російсько-українську війну на Донбасі. Дослідження зосереджено переважно на творчості Ореста Лютого (сценічний псевдонім Антіна Мухарського) та напіванонімного колективу «Мірко Сабліч» («Mirko Sablic»). За допомогою методу мультимодального дискурс-аналізу проаналізовано óбрази ворога української армії в текстах пісень та відповідних музичних кліпах. Через комплексну природу конфлікту та строкатий склад спільнот, що беруть участь у конфлікті, особливий інтерес становить те, кого й чому в піснях ідентифікують як ворога. Вороги постають у кількох іпостасях: «москалі» – росіяни або проросійсько налаштовані іноземці; «сєпари» – українці-колаборанти, які підтримують (часто воєнними діями) відділення Донбасу від України; та «ватніки» – пасивні жителі України з антиукраїнською позицією, дії яких розцінюються як шкідництво проти воєнного опору України. Тоді як досліджувані пісні закликають українців протистояти зовнішнім агресорам («*москалям*») у бою, чіткого плану дій стосовно ворогів усередині країни («*сєпарів*» і «*ватніків*») вони не пропонують, подекуди навіть не конкретизуючи, як цих ворогів ідентифікувати. Відтак Орест Лютий та «Мірко Сабліч», позиціонуючи себе як «контрпропагандистські» проєкти, водночас можуть сприяти відчуженню та тавруванню «ворогами» найбільш сприйнятливої до пропаганди публіки – тих, кому їхня робота з розвінчування міфів могла би принести найбільшу користь.

Ключові слова: Україна, популярна музика, російсько-українська війна, Донбас, воєнні пісні.

[1] Український переклад виконано в рамках навчально-виробничої практики студентів-магістрів з перекладу та редагування, яка є частиною освітньої програми «Художній переклад з англійської мови, літературне редагування та менеджмент перекладацьких проєктів» кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Керівники навчально-виробничої практики: д.філол.н., професор Лада Коломієць, к.філол.н., асистент Олена Підгрушна

© 2022 *East/West: Journal of Ukrainian Studies* (ewjus.com) ISSN 2292-7956
Volume IX, No. 1 (2022) DOI: https://doi.org/10.21226/ewjus590

«ШКВАРИТИ ОКУПАНТІВ САТИРОЮ»

Від початку війни на Донбасі жанр сатиричної пісні в українській популярній музиці набув значного розвитку. Така динаміка контрастує із ситуацією в Росії. Там, незважаючи на популярність комедії в жанрі стенд-ап, критичні висловлювання щодо війни на Донбасі є поодинокими як у музичних та театральних творах, так і в комедійних виступах. Оскільки Росія заперечує свою військову присутність в Україні, будь-яке сатиричне переосмислення війни на Донбасі, що суперечить офіційному наративу, наражає митця на ризик переслідувань. З огляду на тривалу історію політичних переслідувань митців під час президентства Путіна[2], цей ризик неможливо переоцінити. Натомість в Україні завдяки порівняно ліберальному культурному та мистецькому середовищу, навіть за умов схильних до цензури режимів, як-от за президентства Віктора Януковича, політична сатира стала невід'ємним компонентом культурного простору, зокрема телебачення та популярної музики[3].

Пісні стали особливо ефективними інструментами створення потужних сатиричних наративів у цифровому просторі, де можливо поєднати музичні, візуальні та мовні засоби оповіді. Для аналізу мультимедійної природи сучасних українських сатиричних пісень у цій статті використано метод мультимодального дискурс-аналізу (МДА). МДА бере свій початок від дискурс-аналізу (ДА) – підходу до вивчення мови, у рамках якого особлива увага приділяється контекстуальному середовищу певних висловлювань. ДА бере свій початок у лінгвістиці, але у 1960-х та 1970-х роках його почали також використовувати у соціологічних та культурологічних дослідженнях, як-от у праці Мішеля Фуко «Археологія знання». У 1970-х було започатковано критичний дискурс-аналіз (КДА) – напрям ДА, що мав на меті дослідження впливу соціальної ієрархії та розподілу влади на створюваний людьми дискурс. Саме КДА, основним об'єктом дослідження якого була мова та її взаємодія із соціальним контекстом, став передтечею МДА (Водак і Меєр (Wodak and Meyer)). На відміну від КДА, у МДА увагу акцентовано на екстралінгвальних засобах передачі смислу, зокрема жестах та зображеннях, а також на конкретних проявах мови, зокрема на письмі та в усному мовленні (О'Галлоран (O'Halloran)). Текст тут розуміють як мультимодальне явище, яке виходить за рамки мови. Такий мультимодальний підхід є ефективним засобом дослідження

[2] Детальніше див. Джонсон (Johnson).

[3] Про основні відмінності політичного гумору в Росії та Україні див @Radiosvoboda, «Чим відрізняється».

популярної музики – культурного продукту, що у своєму сучасному форматі поєднує мовну інформацію (текст пісні) з музикою, візуальними елементами та перформативними аспектами (Мачін (Machin)). Таким чином, дослідження пісень не обмежується виключно їхнім мовним складником, а бере до уваги інші модальності, аби зрозуміти непрості соціально-політичні середовища, які їх породжують.

Війні на Донбасі передувала (а згодом і супроводжувала її розгортання) масштабна пропагандистська кампанія в російських медіях, до яких більшість українців мали вільний доступ[4]. Українські сатиричні проекти, що з'являлися у відповідь на виклики воєнного часу, нерідко мали на меті протистояти цій пропаганді[5]. Саме такою місією керувалися два музичні проекти, що сформувалися на цій хвилі і згодом набули особливої популярності – проект Ореста Лютого та колектив «Мірко Сабліч». «Нашою метою було пробудити людей, роздмухати їхню національну свідомість, – заявив Антін Мухарський, відомий під псевдонімом «Орест Лютий», у 2014 році. – Україна спала, а їй плювали межи очі, топтали, поливали брудом, оббріхували» (цит. у Гузьо). Незважаючи на сатиричну спрямованість проекту, Мухарський стверджує, що ставиться до нього вельми серйозно, вбачаючи в ньому зброю проти зазіхань Росії на суверенітет України. За словами Мухарського, «Орест Лютий – це приклад того, як із несерйозним виразом обличчя можна вкласти в голови людей серйозні речі» (цит. у Гузьо).

Учасники колективу «Мірко Сабліч» («Mirko Sablic») стверджують, що на створення власного проекту їх надихнув саме Мухарський зі своїм альтер-еґо Орестом Лютим. «Мірко Сабліч» – це група волонтерів, імена більшості з яких невідомі (за винятком Євгена Татарченка, який у 2015 році дав інтерв'ю «Радіо Свобода») (Волчек). Учасники колективу «Мірко Сабліч» характеризують свій проект як «іронічно-сатиричну рефлексію на події Окупаційної війни [на Донбасі] у пісенній формі» (@MirkoSablicSongs). На відміну від Мухарського, який розпочав свою діяльність в образі Ореста Лютого переважно з реінтерпретації відомих пісень, але надалі створював оригінальний музичний матеріал, гурт «Мірко Сабліч» спеціалізується чи не суто на переспівах радянських та російських пісень. Учасники колективу стверджують, що не зацікавлені в оригінальній творчості, та

[4] Відтоді цей доступ було суттєво обмежено державними заходами, зокрема забороною російських онлайн та офлайн медіа-ресурсів. Детальніше див. Шостек (Szostek).

[5] Детальніше про основні наративи щодо України в російських медіях див. Федор (Fedor); Толокольнікова.

наполягають, що «[радянські та російські] ідеологеми, які існують у нас [у суспільстві], повинні руйнуватися тими ж методами [якими їх було сформовано]» (Волчек). Вони вбачають за мету «шкварити «ватників» і окупантів політичним гумором і сатирою» та ідентифікують гурт як проект протидії пропаганді (Костюк).

Творчість Ореста Лютого та колективу «Мірко Сабліч» є об'єктом дослідження в цій статті з огляду на значний обсяг їхнього доробку, їхню популярність серед українських слухачів, особливо в мережі[6], та значущість теми російсько-українській війні в їхній творчості. Хоча більшість українських виконавців у своїй творчості торкалися теми війни на Донбасі, для Ореста Лютого та «Мірко Сабліч» цей конфлікт став чи не єдиною темою творчості впродовж кількох років від його початку у 2014-му. Мухарський, що створив образ Ореста Лютого у 2011 році, а потім у 2017-му тимчасово призупинив проект, і досі продовжує творчу діяльність як письменник, телеведучий та співак. Гурт «Мірко Сабліч» зберігає лише частку своєї колишньої популярності через значне зниження творчої активності з 2019 року. Тим не менш, обидва сатиричні проекти були поміж найпоказовіших та найвпливовіших протягом перших п'яти років російсько-української війни, а відтак їх досліджувано в цій статті особливо ретельно. Окрім пісень Ореста Лютого та «Мірко Сабліч», корпус розглянутих текстів включає твори Сергія Файфури, а також гуртів «Телері» та «Пирятин». Усі ці виконавці мають значний доробок у жанрі музичної сатири, а отже становлять інтерес для цього дослідження.

Незважаючи на популярність багатьох виконавців та окремих пісень, що увійшли до корпусу дослідження, не всі подібні твори були сприйняті українцями однаково позитивно: натомість, деякі виконавці-сатирики та їхні пісні викликали неоднозначні реакції. Так, частково, своєю славою проект «Орест Лютий» завдячує контроверсійним поглядам та радикальним висловлюванням свого творця, Мухарського, якому закидали вживання мови ненависті та заклики до насильства, зокрема щодо жінок. Канал Мухарського на платформі YouTube заблокували у 2019 році, нібито за скаргою щодо розповсюдження ненависницького контенту[7].

[6] До блокування офіційного каналу Ореста Лютого на YouTube у серпні 2019 року він налічував близько 80 000 підписників, а багато його кліпів набирали понад мільйон переглядів. Канал «Мірко Сабліч» на YouTube має близько 40 000 підписників, тоді як багато відео гурту набирають від півмільйона до мільйона переглядів.

[7] Мухарський охарактеризував цей крок як політичну акцію, організовану командою на той момент новообраного президента України Володимира Зеленського.

Оскільки сатира є інструментом критики, сатиричні проекти в усьому світу неодноразово викликали суспільний резонанс та ставали темою активного обговорення (Деклерк (Declercq)). Сатира використовує пародію, перебільшення та бурлеск, щоби висвітлити вади певного явища, інституції або особи та надати їм розголосу. Відтак, сатира постає ефективним інструментом підважування домінантних у суспільстві наративів, зокрема створених елітою або іншими впливовими суб'єктами. Утім сатира може спричиняти також поляризацію та невдоволення суспільства, як у випадку з карикатурою газети «Шарлі Ебдо» із зображенням пророка Магомета (Балл (Ball)). Крім того, сатира може також використовуватися як соціально прийнятне виправдання мови ненависті та екстремістських поглядів – така тенденція спостерігається на облікових записах представників праворадикальних поглядів у соціальних мережах (Шварценеґґер і Ваґнер (Schwarzenegger and Wagner)). Під час війни сатиричні висловлювання на зразок наведених в аналізованому корпусі пісень нерідко накладаються на складний та емоційно забарвлений ландшафт ідентичностей, політичних уподобань, надій та страхів, стаючи особливо неоднозначними.

Згадки про «ворога» є поширеними в популярних українських воєнних піснях будь-якого жанру; утім поза жанром сатири такі згадки є побіжними та малоінформативними. У популярних піснях про війну, написаних цивільними або учасниками воєнних дій, ворогу зазвичай відводиться другорядна роль, тоді як на передній план виходять зусилля українських бійців та туга їхніх рідних та близьких, що залишилися вдома. Образ ворога в таких піснях зазвичай не деталізований, символічний – це хтось, кого треба перемогти, щоби покласти кінець війні[8]. Натомість у сатиричних піснях значну увагу приділяють саме образові ворога, який тут виступає головним об'єктом висміювання. Часто в таких піснях ворога описують надзвичайно детально; автори пісень оцінюють його поведінку та вирішують його долю. Така увага до ворога породжує великий обсяг матеріалу для академічного аналізу методів створення образу «Іншого» в піснях. Зважаючи на особливості жанру, творення подібних образів передбачає перебільшення. Тим не менш, дослідження цього корпусу сатиричних пісень дає змогу визначити та систематизувати

[8] Винятком із цього правила є, наприклад, пісня «Вставай», випущена у 2015 році українським реп-виконавцем Ярмаком. У відео до пісні зображено, як герой-козак протистоїть – спочатку у минулому, а потім у сучасному місті – екзотичному на вигляд ворогу, що здатний подорожувати в часі. Ретельніше вивчення цього прикладу та образу ворога в несатиричних воєнних піснях дасть змогу краще контекстуалізувати результати цього дослідженя.

деякі з ключових стратегій іншування в контексті російсько-української війни. Популярні пісні, швидко створювані та доступні для широкої аудиторії в мережі, вдало відображають тенденції розвитку конфлікту та реакцію громадськості на нього[9]. Подібні дослідження є важливим доповненням академічного доробку з аналізу зображень війни у більш «інтелектуальних» жанрах – як-от її численних описів у сучасній українській літературі та кінематографі[10].

Оскільки війна на Донбасі є центральною темою творчості Ореста Лютого й «Мірко Сабліч», образ ворога в їхніх піснях є одним із ключових і часто повторюваних. Проте ворог постає у їхніх творах у кількох іпостасях. Першим ворожим суб'єктом виступає Росія, війська якої беруть участь у бойових діях на Донбасі, хоча сама країна відмовляється офіційно це визнавати[11]. Належні до неї вороги ідентифікуються збірним поняттям «москаль», що історично використовувалося в Україні для позначення народу Московії або, пізніше, солдатів російської імперської армії (зокрема українського походження). Згодом це поняття почали використовувати як етнічну лайку на позначення громадян Росії. Окрім російських військових, існує й інша ворожа група – місцеві сили самопроголошених «Донецької народної республіки» (ДНР) та «Луганської народної республіки» (ЛНР). Їх у піснях зазвичай називають «сєпарами» – поняттям, яке створили українські бійці на початку війни. Воно походить від слова «сепаратист» та, як і поняття «москаль», має принизливе забарвлення. Уживання цього поняття в сатиричних піснях є дещо безсистемним, оскільки час від часу його застосовують також на позначення російських вояків або синонімічно до поняття «ватнік», яким називають пасивних громадян із антиукраїнськими поглядами. Використання поняття «ватнік» є неоднозначним навіть у піснях, написаних бійцями. Ситуація ускладнюється ще й через те, що на території Донбасу діють численні збройні угруповання, до складу

[9] Популярна музика досі є маловивченим сегментом сучасної української культури; наразі з цієї теми опубліковано лише три монографії: «Гіп-гоп в Україні: музика, раса й африканська міграція» Гелбіґ (Helbig, «Hip Hop Ukraine: Music, Race, and African Migration»), «Дика музика: звук і суверенність в Україні» Соневицької (Sonevytsky, «Wild Music: Sound and Sovereignty in Ukraine») та «Війна пісень, популярна музика та сучасні російсько-українські відносини» (2019) у співавторстві Гансена та інших (Hansen et al., «A War of Songs: Popular Music and Recent Russia-Ukraine Relations»).

[10] Детальніше про вплив російсько-української війни на літературу та кінематограф див. Ільчук (Ilchuk); Захарченко (Zaharchenko); та Акіллі (Achilli).

[11] Детальніше про російські війська на Донбасі див. «ІнформНапалм» («InformNapalm») та Сутягін (Sutyagin).

© 2022 *East/West: Journal of Ukrainian Studies* (ewjus.com) ISSN 2292-7956

яких входять як українські, так і іноземні громадяни; деякі з них є професійними військовими, деякі йдуть у добровольці з ідеологічних переконань, але здебільшого бійці просто намагаються заробити на життя. Тому, почасти, може бути складно відрізнити військових від цивільних, а злочинців від невинних свідків, кожного з яких у відповідному контексті можна ідентифікувати як «сєпара». До третьої категорії ворогів, «ватніків», зазвичай відносять людей, які живуть в Україні, але виявляють байдужість до її боротьби, або піддаються російській пропаганді і відтак, відкрито або приховано, стають носіями проросійської позиції. Поняття «ватнік» походить від російського та українського слова «вата» і ґрунтується на популярному інтернет-мемі, де затяті совєтофіли та русофіли зображуються в типових радянських куртках із ватяною підкладкою (Шарговська). У піснях зазвичай немає ясності ані щодо точного набору ознак, за якими жителя України можна назвати «ватніком», а отже, й ворогом, ані щодо долі, яка очікує на цих осіб під час війни.

«*Москаль*»: ворог на порозі

У піснях колективу «Мірко Сабліч» зовнішнього ворога описано як продукт російської пропаганди, якого обманом змусили брати участь у воєнних діях Росії на Донбасі. Основна ідея пісень гурту полягає в тому, що масова підтримка цієї війни серед населення як усередині, так і за межами Росії, можлива лише завдяки дезінформації, створеній верхівкою російського державного апарату. Так, російські ЗМІ активно висвітлюють події війни на Донбасі та використовують їх як інструмент творення наративів державної пропаганди. Росія офіційно заперечує присутність своїх військ на Донбасі, а численні наративи про Донбас на державному телебаченні, у друкованих ЗМІ та в інтернет-виданнях виправдовує так званою «дискримінацією російськомовного населення України» українським «націоналістичним» режимом, який часто називають «фашистською хунтою». У цих наративах війну на Донбасі зазвичай описують як громадянську, а Росії в конфлікті відводиться роль співчутливого спостерігача, готового протягнути руку допомоги народові Донбасу, який нібито має міцні культурні зв'язки з Росією. Водночас, часто проводяться паралелі між «коричневою [фашистською] чумою» [12], яка загрожує Донбасу з

[12] Докладніше про інтерпретацію концепції «фашизму» в сучасній Росії та про фашистські тенденції в російській політиці див. Умланд, «Алєксандр Дуґін» і «Концепції фашизму» (Umland, «Alexander Dugin», «Concepts of Fascism»); Умланд і Айхштетт (Umland and Eichstaett); Журженко (Zhurzhenko).

«Заходу», та наративом про перемогу російського народу над фашизмом у «Великій Вітчизняній війні», що є наріжним каменем сучасної державної ідеології Росії[13].

Колектив «Мірко Сабліч» у своїх піснях підсумовує основні наративи російської пропаганди, зокрема ідею про те, що «русскій мір» («російський світ») пов'язує радянську та імперську спадщину Росії. «Русскій мір» поєднує елементи, які можуть здатися суперечливими – як-от російський православний релігійний запал та ностальгію за могутністю радянської держави, у якій релігія засуджувалася як «опіум для народу» (Маркс (Marx) 131). «Мочити *бендерів*[14] нах благословив нас Патріарх [Московський Кірілл]»,[15] – співають «Мірко Сабліч» із перспективи російських бійців на Донбасі («Лобутени, Крим і санкції»). В іншій пісні «вбивця» (ймовірно, російський солдат) сповідується Патріарху Кіріллу в численних вбивствах у ДНР. Кірілл у пісні відповідає: «На славу Росії вбити – значить «любити»; [отже] Ви – Месія!»[16] («Мірко Сабліч», «Пісенька про русскій мір»). Гадане єднання радянських та імперських наративів присутнє також у рядках на кшталт «СРСР-ом нах замайоріє наш імперський стяг» [17] («Мірко Сабліч», «Лобутени, Крим і санкції»).

Характерною рисою цих пісень є висміювання та реінтерпретація відомих радянських та російських пісень та візуальних мотивів. Така стратегія позначення ворога за допомогою як музичних, так і візуальних засобів є типовою для українських сатиричних пісень. Два приклади її використання – композиція «Лобутени», яка імітує пісню популярного російського рок-гурту «Лєнінґрад», що зібрала понад 170 мільйонів переглядів із моменту виходу в 2016 році («Лєнінґрад»), і «Пісенька», в основі якої лежить композиція у виконанні популярного радянського актора та співака-пісняра Міхаіла Боярського з фільму «Дон Сезар де Базан» 1989 року.

Водночас, «Мірко Сабліч» намагається поєднати російські та радянські мелодії з зображенням героїв української армії та піснями, що вшановують українських бійців. Такий прийом є незвичним, адже зазвичай з українською армією асоціюються саме українські народні мотиви та традиційні символи. Так, поширеними є паралелі між сучасними українськими бійцями та солдатами УПА (Української

[13] Детальніше див. Ушакін (Oushakine).

[14] Тут «*бендера*» – спотворене «бандера», лайливе слово, яким росіяни позначають усіх українців або тих, хто дотримується (або ймовірно дотримується) націоналістичних поглядів.

[15] «Мочить бендеров нах благословил нас Патриарх»

[16] «Во славу России «убить» означает «любить»: Вы – Мессия!»

[17] «СССР-ом нах зареет наш имперский флаг»

Повстанської Армії) – добровільного воєнізованого руху спротиву, що боровся за створення незалежної української держави під час Другої світової війни та в післявоєнний період[18]. Всупереч цій тенденції, в основі однієї з найпопулярніших пісень «Мірко Сабліч» (майже два мільйони переглядів на YouTube) «Побратим» лежить російський рок-гімн «Просвистіла» («Просвистела») гурту «ДДТ» 1997 року. В іншому відео «Мірко Сабліч» кадри виступу культового радянсько-російського співака Владіміра Висоцького поєднано зі звуковою доріжкою, у якій засуджується окупація Криму («Балада про пам'ять»). Утім варто зазначити, що соліст «ДДТ» Юрій Шевчук відкрито критикує путінський режим та участь Росії у війні на Донбасі; що ж до Висоцького, то він хоча й не був дисидентом, однак не сприймається і як прорежимний діяч в СРСР – для широкого загалу він є уособленням духу незалежності та волелюбства. Такі багатошарові й нелінійні асоціації ускладнюють просту на перший погляд тенденцію прив'язки всього радянського й російського виключно до образу ворога.

Колектив «Мірко Сабліч» часто акцентує увагу на розгубленості росіян через повсюдну пропаганду. Наприклад, в одній із їхніх пісень персонаж-росіянин розмірковує: «Захищаю донбаський народ. Сам не знаю, від кого. Може, від себе самого?»[19] («Мірко Сабліч», «Ввічлива диктатура»). Відчуття розгубленості зображено також і в пісні «Гумконвой», створеній у відповідь на композицію «Донбас» російського співака Стаса П'єхи. У п'єхівському «Донбасі» оспівуються російські автоколони, які нібито доставляють допомогу на Донбас. «Гумконвой» написано від першої особи з погляду водія однієї з вантажівок конвою. У композиції «Мірко Сабліч» водієві платять утричі більше, ніж зазвичай, за доставку російської зброї та повернення з вантажем тіл російських солдатів, убитих у боях на Донбасі. Водій поступово усвідомлює свою помилку: «Якого біса, брате, скажи, я ставлю на кін своє життя заради великої кремлівської брехні?»[20]. Він відчуває докори сумління й передрікає, що «настане

[18] УПА було сформовано на засадах українського націоналізму. Організація була активною в період із 1942 по 1949 рр., а деякі її підрозділи продовжували свою діяльність до 1956 р., переважно у західних регіонах України. Упродовж свого існування УПА протистояла німецьким, польським та радянським силам.

[19] «…защищаю донбасский народ. Сам не знаю от кого. Может быть, от себя самого?»

[20] «Какого хрена, брат, скажи, на кон я ставлю свою жизнь ради большой кремлёвской лжи?»

день, дійде до нас, що по-бандитськи було взято Крим, що зруйнували ми Донбас» («Мірко Сабліч», «Гумконвой»)[21].

У творах «Мірко Сабліч» та Ореста Лютого підкреслено відчуття параної, створюване російськими ЗМІ, які зображують Росію нібито в оточенні ворогів на світовій арені. «Усі навколо вороги, геї та бандери, Вова Путін, допоможи»[22], – співають «Мірко Сабліч», перелічуючи від імені російського народу всі вияви зла, які пропаганда приписує символічному «Заходу» («Ввічлива диктатура»). Орест Лютий у своєму переспіві композиції «Комбат» консервативного російського гурту «Любе» змальовує божевілля, що охопило Росію: «Навколо – вороги, смертельна пітьма, і лише ти [Росія] безгрішна одна»[23]. У тій же пісні Орест Лютий, який зазвичай демонструє вельми агресивну антиросійську позицію, висловлює до ворога певне співчуття (співаючи, на подив, російською): «А на війні – тяжка праця: спершу [представники влади] обдурять, потім вб'ють… За що ти воюєш, [мій] одурений брате? Учора ти герой, а тепер – окупант»[24] («Іде на Псков 200-й вантаж»).

Натомість у пісні Ореста Лютого «Росіян у Донбасі немає», в основі якої лежать відомі заяви Путіна про відсутність російських військ на Донбасі, співчуття відсутнє. У пісні йдеться про групу російських солдатів, полонених на Донбасі українськими бійцями полку поліції особливого призначення «Дніпро-1». Російські полонені зізнаються, що вони з різних (неєвропейських) регіонів Росії; бійці полку «Дніпро-1» відповідають, що, за словами Путіна, на Донбасі громадян Росії немає, а отже полонені – це «якісь безродні тварі, по яким ми робим «fire!» (Орест Лютий, «Росіян у Донбасі немає»). Так, пісня закінчується суворим наказом стратити полонених.

Агресивна позиція, яку демонструє Орест Лютий, аж ніяк не є загальноприйнятою в Україні. Його сценічний образ та погляди залишаються контроверсійними. У пісні «Росіян у Донбасі немає» Орест Лютий висловлює думку про те, що провину російських полонених не можна спокутувати вже тому, що вони росіяни: «Та ну їх до біса, отих москалів… Викручують, брешуть, а шо ти хотів? Продажні тварюки московської орди». Однак у більш ранній пісні Орест Лютий проводить межу між поняттями «москаль» і «росіянин». У композиції 2013 року «Убий у собі москаля», яка є переспівом популярної

[21] «Настанет день, дойдёт до нас, что по-бандитски взят был Крым, что загубили мы Донбасс»

[22] «все кругом враги, всюду геи и бандеры, Вова Путин помоги!»

[23] «Вокруг – враги, смертельная тьма… И только ты безгрешна одна»

[24] «А на войне – тяжелый труд: сперва обманут, потом убьют … За что ты воюешь, обманутый брат? Вчера ты – герой, а сей час – окупант»

© 2022 *East/West: Journal of Ukrainian Studies* (ewjus.com) ISSN 2292-7956

радянської пісні (Лєщєнко, «Прощавай» (Лещенко, «Прощай»)), Лютий недвозначно стверджує, що «*москаль*» – це не росіянин, а «тля» і «бруд» російської землі. У кліпі на пісню кадри з ведучою радянського телеконцерту поєднано з озвучкою, де глядачам пояснюють значення терміну «москаль». Голос за кадром говорить: «москаль – це загарбник, окупант, огидна імперська сволота і тварюка, що живе в російській душі й завдає багато горя навколишнім народам»[25] (Орест Лютий, «Убий у собі москаля»). Пісня закінчується закликом до «брата-росіянина» вбити «москаля», що живе в ньому.

Характеристика «окупантів» у піснях «Мірко Сабліч» та Ореста Лютого відповідає також і образам, які творять інші українські виконавці-сатирики. Сергій Файфура, відомий співак, впізнаваний за фірмовими пофарбованими в кольори українського прапора вусами, також розмежовує ідентичності «москалів» або «кацапів» (ще одна етнічна лайка на позначення росіян в Україні) та власне росіян. Сприйняття «москальства» Файфурою поглиблює запропоноване Лютим визначення, адже виконавець наполягає, що «москаль» – це не просто особливо неприємний росіянин, а окрема від решти особистості субідентичність, яка може з нею співіснувати. Відтак, Файфура зображує «москальство» чимось на кшталт злоякісного вірусу, який вражає населення сусідньої держави. За словами Файфури, відповідальність за подолання вірусу лягає на самого хворого. У пісні «Російський Іван» («Русский Иван») він закликає однойменного персонажа «вбити в собі звіра-«кацапа» й воскресити… людину і брата»[26] (Файфура).

Згідно з піснями, без лікування вірус «москальства» може мати серйозні негативні наслідки. У пісні Файфури «Бандера», яка набрала понад 2,7 мільйона переглядів на YouTube, зображується сцена суперечки стереотипних персонажів – ввічливого й миролюбного, янголоподібного українця та агресивного, неохайного і лайливого сусіда-росіянина; обох персонажів грає сам Файфура. Патологічний характер неконтрольованої та агресивної поведінки сусіда-«москаля» підкреслено білим, схожим на форму медичного персоналу, одягом персонажа-українця.

Зображення «москальства» як медичної патології чи інфекційної хвороби має на меті дегуманізацію ворога задля етичного виправдання жорстокого поводження з ним. Подібно до зомбі в масовій культурі, яких часто зображують небезпечними істотами, яких потрібно

[25] «Москаль, по их мнению, – это захватчик, оккупант, мерзкая имперская сволочь и тварь, которая живет в русской душе и приносит много горя окружающим народам»

[26] «Ты убей в себе зверя-кацапа … воскреси в себе человека и брата»

знищити найжорстокішим способом, «москалів» у піснях подано в образі ідеальних ворогів, ліквідація яких не є для українських бійців моральною дилемою. У пісні «Комарик», написаній у період діяльності Української Повстанської Армії (УПА) після Другої світової війни й популярній у контексті нинішньої війни на Донбасі, підкреслено нелюдську природу ворога: «Поховали москаля край дороги. Видно руки, видно ноги, видно роги» («Пісні з зони АТО. Поховали москаля» 01:23–01:34). Ці рядки, як і фраза «безродні тварі», слугують для зображення ворога як звіра, що не має чітко вираженого зв'язку з іншими людьми («безродні»), та його подальшого засудження до смерті.

В інших сатиричних піснях дегуманізувальний ефект ярлика «москаль» призводить до зосередження на фізичному винищенні ворога замість перемоги над ним. У пісні «Арта» гурту «Пирятин» у кожному з чотирьох куплетів описано загибель конкретного ворога чи групи ворогів, яких характеризують як «москалів» або «кацапів». Незважаючи на оригінальний підзаголовок пісні, «Гімн української артилерії» (який пізніше було видалено), власне артилеристів згадано лише в одному рядку приспіва: «Працює артилерія, їбашать пацани». У решті ж тексту пісні українських бійців, здається, просто немає. У першому куплеті руйнувань завдають не самі стрільці, а артилерійський снаряд, що з'являється ніби нізвідки: «Аж раптом … болванка прилетіла в молодого москаля». У подальших рядках акт вбивства нейтралізовано ще більше за допомогою дієслів із використанням закінчення третьої особи однини середнього роду, як-от «засвистіло», «прилетіло», «ібануло», «затремтіло». Відтак, вбивча сила зображується незалежною від людських дій. Отже, насильство в пісні нейтралізовано не лише шляхом дегуманізації ворога та нівелювання участі бійців у акті вбивства, а й за допомогою мовних засобів.

«Сєпари» і «ватніки»: внутрішні вороги

Не менш численними за сатиричні пісні про загарбників є композиції про українців, які підтримують дії Росії або саботують активні дії проукраїнської спільноти за умов війни. Внутрішніх ворогів зазвичай ідентифікують як «вату»/«ватніків» або «сєпарів» («сепаратистів»). Межа між цими поняттями є досить розмитою, й подекуди вони використовуються синонімічно. Термін «сєпар» у піснях, як правило, застосовують до ворожих бійців, тоді як «ватнік» частіше вживається на позначення цивільних. Найяскравіший вияв розмежування цих

понять знаходить у творах учасників бойових дій – військових співаків-піснярів. У їхніх піснях поняття «*сєпар*» зазвичай є синонімом слів «ворог» або «ворожий боєць». Поза межами піджанру – зокрема й у сатиричних піснях – це поняття постає більш багатозначним. Одним із прикладів його використання є «Лист сепаратиста до Путіна» («Письмо сепаратиста Путину»), також відома як «Забери мене з Новоросії» («Забери меня из Новороссии») гурту «Телері». Композиція є переспівом пісні російського гурту «Любе» «Поклич мене тихо на ім'я» («Позови меня тихо по имени»). Хоча у «Забери мене» «Телері» послуговуються поняттям «сепаратист», по суті в пісні воно вживається на позначення російського солдата. Його образ є досить типовим для жанру – спочатку він вважає війну на Донбасі гарною можливістю розбагатіти та прославитися, однак згодом розчаровується та просить свого президента організувати його повернення до Росії. Незважаючи на такі випадки підміни цих двох понять, вони все ж мають різну семантику. «Ватнік» позначає людину з антиукраїнськими або проросійськими поглядами, які можуть не проявлятися через активні дії, тоді як «сєпарами» називають тих, хто виступає за відокремлення Донбасу від України та, найчастіше, вдається і до колабораціонізму – шляхом конкретних, подеколи насильницьких, дій. Так, «сєпар» практично завжди є «ватніком», але не кожен «ватнік» є «сєпаром».

З-поміж цих двох слів, поняття «ватнік» вживано у сатиричних піснях значно частіше. Щонайменше дві пісні Ореста Лютого присвячені безпосередньо «ватнікам», тоді як у багатьох інших вони згадуються імпліцитно. «Ватніки» з пісень легко піддаються російській пропаганді, плекають ностальгію за радянським минулим та керуються переважно власними меркантильними інтересами, а не спільною метою чи ідеєю загального блага. У пісні 2016 року «Катя-ватніца» втілено гіперболізований карикатурний образ жінки-«ватніци». У кліпі в ролі Каті виступає потворна лялька. Лялька у відео оголена; її тіло стилізовано як дитяче – таке зображення особливо непокоїть, враховуючи те, що вона імітує статеві акти, вживає алкоголь та використовує нецензурну лексику, – а обличчя виглядає дорослим та агресивним. Дія у відео розгортається у форматі лялькового театру. Позаду сцени розміщено химерний, ніби створений дитиною, малюнок, на якому подано низку пропагандистських наративів та написано гасла «Крим – Росія назавжди», «Укрофашисти, нахуй», «Путін рулить». Цей малюнок демонструє також і повсюдність радянських наративів, адже на ньому зображено російський крейсер «Аврора», вистріл із якого вважається початком революції в жовтні 1917 року.

Центральною темою пісні є прийняття Катею анексії Криму Росією. На сцені Катю оточують фігурки пластикових солдатиків, які символізують російських військових у Криму. У пісні описується, як Катя починає любити Путіна та «зеленого чоловічка» – так називають російських військових, що вторглися в Крим, аби забезпечити його незаконну анексію (Шевченко (Shevchenko)). У відеоряді до пісні цей сюжет представлено сценою, де лялька злягається з пластиковим солдатиком. Катя зображена дурною; на початку відео Орест Лютий в ролі оповідача запитує: «Звідки беруться ватніки?... Що за вампіри такі мозок у них висмоктують, і в звільнене місце сруть?» («Катя-ватніца»). Далі Катя п'є горілку та топче український прапор. З'являється новий персонаж: традиційна українська лялька-мотанка, яка, згідно зі своєю роллю домашнього оберегу, лагідно картає Катю за її вчинки, але у відповідь отримує лише лайку. Катя ж тим часом заявляє про любов до СРСР, де задешево можна було купити горілку й ковбасу. Катя вперто ігнорує та висміює аргументи ляльки-мотанки про тоталітарну сутність СРСР як держави («тюрма народів, [що] вбила 50 мільйонів своїх громадян»). Їхній діалог закінчується тим, що оповідач (Орест Лютий/Мухарський) відкушує Каті голову.

У відео на пісню Ореста Лютого «А тєло пєло» («А тіло співало»), що вийшло раніше, у 2016 році, «ватніків» зображено в конкретнішій ситуації. У пісні та відео в центрі уваги – група молодиків, які захоплюються російською масовою культурою й піддаються впливу російської пропаганди. У львівському барі вони несподівано натрапляють на групу колишніх бійців антитерористичної операції (АТО [27]). Приводом до конфлікту стає вимога проросійсько налаштованого юнака увімкнути для нього та його друзів радянські та російські пісні в караоке. Молодики п'яні з нагоди святкування 9 травня (радянського «Дня Перемоги», що позначає дату капітуляції нацистської Німеччини в Другій світовій війні). Співання радянських пісень і нарікання на «бандерівців» зрештою призводять до сутички «ватніків» із групою чоловіків з АТО (і останні, звісно, перемагають). Група АТОвців у пісні описана як «культурні люди, практично інтелігенти» (Орест Лютий, «А тіло співало»). Задля контрасту з агресивними і, очевидно, малоосвіченими «ватніками», учасників АТО зображено як розумних і творчих людей, один із яких «вчився на художника», а інший «[вчився] у політесі». Оповідь у пісні ведеться від імені одного з АТОвців, який стверджує, що вони не збиралися влаштовувати бійку, а підійшли до «ватніків» «просто попитати».

[27] Термін «антитерористична операція» широко вживався на позначення війни на Донбасі до лютого 2018 року.

Пояснюючи причину конфлікту, оповідач у пісні наголошує на важливій ролі мистецтва, зокрема музики, у політичній боротьбі: «Бо сьогодні Гріша Лєпс, «Любе», Стас Міхайлов, а завтра к нам [sic] приходить [Ігорь «Стрєлков»] Гіркін[28] з автоматом і каже: «Это наша земля, тут русские песни поют»[29].

Далі Орест Лютий заявляє, що «ватніки» проникли й до української музичної індустрії. Їхню позицію він озвучує так: «Не маємо справи з хохлами. Ваші тупі […] пісні гламурній публіці не цікаві. Ми орієнтуємося на Москву, хлопці»[30] («А тіло співало»). Утім слова про необхідність змінити цю ситуацію вкладаються у вуста саме персонажа-росіянина. Оповідач Ореста Лютого пригадує, як служив на Донбасі з росіянином[31], який казав йому «зачищати ефір, трясти міністерства»[32] («А тіло співало»). Остання фраза є єдиною російськомовною в цілковито українськомовній пісні[33] – можливо, вказуючи на те, що, хоча нав'язування російської мови ворогом є недопустимим, до її використання проукраїнськими росіянами можна ставитися нейтрально[34].

У пісні «Гробки на Донеччині» з альбому «Гібридні війни» 2019 року Орест Лютий створює звукове середовище, що майже повністю складається з голосів «ватніків». Голоси в цій пісні (записані не в реальних умовах) відтворюють розмови під час «гробків» – другого тижня після Великодня, коли українці зазвичай відвідують могили родичів. Вибір такого місця дії для зображення розмов «ватніків» свідчить про те, що Мухарський сприймає Донецьку область як їхню питому територію. У пісні не уточнено, чи ведуться ці розмови на землях підконтрольних ДНР чи Україні; зрештою, велика кількість людей перетинає лінію розмежування в обидва боки (за даними 2019 року, через пункти пропуску щодня проходять до 30 тис. осіб) (Колодяжна).

---

[28] Ігор «Стрєлков» Гіркін – громадянин Росії і полковник ГРУ, який брав участь у анексії Криму й збитті літака Малазійських авіаліній MH17 у 2014 році; одна з ключових фігур сепаратистського руху на Донбасі на його ранніх стадіях.

[29] «Це наша земля, тут російських пісень співають».

[30] «Не формат! Дела не имеем с хохлами. Ваши тупые шароварные песни гламурной публике совсем не интересны. Мы ориентированы на Москву, ребята»

[31] Відомо, що громадяни Росії та українці російського походження беруть участь у бойових діях на стороні української армії.

[32] «Зачищайте эфир, трясите министерства!»

[33] Це фактологічна помилка – *прим. від перекладача.*

[34] Детальніше про використання різних мов у піснях про війну на Донбасі див. Шувалова (Shuvalova).

Гіпотетичні «ватніки» з пісні обговорюють повсякденні теми, однак їхні розмови неминуче марковано ознаками «ватної» поведінки: «Цигане, давай греби звідси!» [35] (дискримінація етнічних меншин); «Кажуть, у Пугачової [відомої російської співачки] знову народилася двійня» [36] (одержимість життям російських знаменитостей і залежність від ЗМІ); «Від печінки допомагає відвар хвойний» [37] (готовність довіряти недостовірним джерелам інформації); «Ну в попа і пика… Цей виродок точно не київського патріархату?» [38] (удавана релігійність у поєднанні з прихованою ненавистю, відраза до всього українського); «У Радянському Союзі все було як треба»[39] (ностальгія за радянським режимом) (Орест Лютий, «Гробки на Донеччині»). Наприкінці пісня набуває дещо зловісного звучання через повторення однієї й тієї ж фрази українською (тоді, як решту пісні виконувано переважно російською мовою): «Бах, а може, ну їх нах?». Складається враження, ніби хтось – ймовірно, український боєць, – спостерігає за персонажами пісні, прислухаючись до їхніх розмов, і вирішує, чи варто залишити їх у живих.

У порівнянні з радикальною позицією Ореста Лютого, бачення внутрішнього ворога в піснях «Мірко Сабліч» є нейтральнішим. Таке ставлення може бути пов'язане з прагненням охопити ширшу аудиторію або може свідчити про поміркованіші погляди учасників колективу. В інтерв'ю 2015 року Татарченко, єдиний відомий учасник гурту «Мірко Сабліч», зауважив, що всередині колективу «думки розділилися», однак деталей не надав (Волчек). У піснях колективу «Мірко Сабліч» «ватніки» постають егоїстичними та меркантильними: «Грошенята покладіть нам на … валютний рахунок, і «вата» за Росію в бій піде» [40] («Бременські музиканти в АТО»). Вони прагнуть комфортного життя та уникають будь-якого дискомфорту, навіть якщо він потрібен для загального блага України.

У пісні «На йух з пляжу» («На йух с пляжа» – назва містить каламбур, який можна вільно перекласти як «Геть звідси до дідька») йдеться про заборону урядом України доступу до низки популярних російських соціальних мереж, зокрема «ВК» та «Однокласснікі», у травні 2017 р. Цей крок було вмотивовано прагненням запобігти

[35] «Цыган, давай отсюда греби!»

[36] «Говорят, у Пугачевой опять родилась двойня…»

[37] «От печени помогает отвар хвойный»

[38] «Ну у попа и рожа… Этот пидер точно не киевского патриархата?»

[39] «В Советском Союзе всё было как положено»

[40] «Деньжата положите нам на … валютный счет – и вата за Россию в бой пойдет»

спостереженню російських спецслужб за громадянами України, поширенню пропаганди та збору стратегічно важливої інформації. Таке суперечливе рішення спричинило невдоволення серед частини населення України, оскільки заборонені вебсайти входили до п'ятірки найпопулярніших інтернет-ресурсів у країні. Протиріччя між риторикою та діями деяких українських інтернет-користувачів у пісні підсумовано фразою «Так, Росія – мій лютий ворог, але до халяви звик я дуже»[41] («Мірко Сабліч», «На йух з пляжу»). У пісні наведено кілька різних позицій противників заборони. Після зізнання любителя «халяви» звучить голос українською. Це «Простий Вітьок, із району рагульок», який скаржиться, що більше не може завантажувати контент безкоштовно («Мірко Сабліч», «На йух з пляжу»). Далі лунає голос представника старшого покоління, який стверджує, що звик до різноманітних заборон за радянських часів, а отже і тепер навчиться використовувати проксі-сервери для доступу до улюблених сайтів. Після цього долучаються голоси з проукраїнських форумів, які глузують із користувачів, що завжди критикують владу та політику. Їх перебиває жінка, яка стверджує, що російські онлайн-ресурси надають їй доступ до її «сонячного [радянського] минулого». Останній персонаж пісні має виступати в ролі голосу розуму:

> «Так, на ВК[42] залипнув,
> Так, на Яндекс-картах [ще одному із заборонених ресурсів] джип,
> Так, в «Одноклассніках»[43] друзяк я повно маю,
> Але з іншої сторони, частина гібридної війни –
> Це й російські «пабліки».
> Смали, Петро [Порошенко][44]. Вибачаю!»[45]

Напозір, пісня визнає існування розмаїтої групи осіб, невдоволених політикою Порошенка. Утім визнання тут не означає розуміння та серйозного ставлення до їхньої позиції. Опис пісні на YouTube свідчить, що гурт «Мірко Сабліч» сприймає такі бідкання зневажливо. В описі зазначено, що пісню присвячено «реакції деяких *ідіотів* [курсив мій] на

[41] «Да, Россия – мой лютый враг, но к халяве привык я очень!»

[42] ВК – популярна російська соціальна мережа, що має понад 600 млн. користувачів.

[43] Одноклассніки (у тексті пісні вживано зневажливо-розмовний варіант «Одноглазіки») – давніша російська соціальна мережа; має спільні риси із Facebook та популярна серед представників старшого покоління.

[44] Президент України у період із 2014 по 2019 рр.

[45] «Да, на ВК залип, да на Яндекс-картах джип, да, в «Одноглазіках» друзяк я повно маю, но з другої сторони, часть гібридної війни—це й російські 'пабліки.' Смали, Петро. Прощаю!»

блокування російських соцмереж» («Мірко Сабліч», «На йух з пляжу»). Таке зверхнє ставлення вказує на розбіжності між заявленим наміром багатьох сатиричних проектів бути інструментом контрпропаганди та скептичним ставленням митців до людей, для яких ця контрпропаганда могла би бути корисною.

Так, у пісні «Мірко Сабліч» «Нє віноватіє ми» («Не винні ми»), також відомій під назвами «Арія зрадників і паразитів» і «Пісенька донецьких сепаратистів», однією з основних ідей є неможливість пробачити «ватніків» за їхню антиукраїнську позицію. Ця пісня є уявним монологом українців, що стали жертвами російської пропаганди: «Нам вживили чіп війни, нас зомбували… Не винні ми … що задурили нам мізки імперською «ватою» [тут – у значенні «пропаганда»]. Не винен Донбас, Не винен Крим, винні ЦРУ і ФСБ»[46]. Утім, вину у пісні зрештою покладають таки на «ватніків». Їхні благання про прощення категорично ігнорують і в іншій пісні «Мірко Сабліч» «Балада про пам'ять» («Баллада про память»):

> «А коли настає похмілля час,
> Зводять до неба невинно очі [ватніки].
> «Ми не знали!», «Нам брехали!», «Нам соромно за себе!»,
> «Прийміть [нас] назад!», «Пробачте!». Скупа сльоза…
> Тільки нам на цей скрегіт буде щиро плювать»[47].

Така байдужість видається прийнятнішою за жорстокі сценарії, пропоновані Орестом Лютим. Утім і вона залишає багато запитань, зокрема – що чекає на цю «непрощенну» групу населення, коли війна закінчиться, й Україна, вірогідно, досягне соціального та економічного процвітання?

Питання про те, кого й на якій підставі називатимуть «внутрішнім ворогом», є особливо актуальними для населення окупованих українських територій. Виконавці зображують це населення у своїх піснях по-різному. Часом його представники виступають і в ролі відважних бійців опору. У такому героїчному образі донбасівці постають у пісні гурту «Мірко Сабліч» «А в ДНР, как в ДНР» («А в ДНР, як у ДНР»), також відомій як «Гімн українського Донбасу». Герої пісні висловлюють готовність протистояти російському вторгненню: «Повстане Донбас!... Ані п'яді не буде вам нашої землі. Валіть у Москву,

[46] «В нас вживили чип войны, зазомбированы мы … Поймите, что невиноватые мы … что задурили нам мозги имперской ватою. Не виноватый Донбасс, не виноватый Крым, а виновато ЦРУ и ФСБ»

[47] «А когда наступает похмелия час, поднимаются к небу невинно глаза. «Мы не знали!», «Нам врали!», «Нам стыдно за нас!», «Забирайте!», «Простите!». Скупая слеза… Тільки нам на цей скрегіт буде щиро плювать»

москалі!» [48] . Водночас, бачимо, що саме населення окупованих територій найчастіше ідентифікують як «сєпарів» або «ватніків». То кого з них затаврують «ватою» і, можливо, лишать у спокої? Кого визнають агресивним «сєпаром» і судитимуть відповідно? Хто заслуговуватиме на прощення? Наразі пісні не дають чітких відповідей на ці запитання. Робота з аксіологічного мапування розмаїтого та складного донбаського соціального ландшафту наразі ще попереду. Важливо, щоби, попри обмеження, зумовлені частковою окупацією регіону та спричиненою нею культурною ізоляцією від решти України, цей процес не став однобічним. Замість бути нав'язуваними населенню регіону суто ззовні, категорії й типології мають бути пропонованими й модерованими так само і зсередини регіону.

Висновки

В українських сатиричних піснях немає чіткого визначення жодної з трьох окреслених тут основних категорій ворогів. Найбільш однозначним із цих понять видається «москаль», оскільки ним здебільшого позначають російських військових. Утім, частково через те, що це слово є етнонімом, воно іноді може означати не лише військових, які беруть участь у воєнних діях на Донбасі, а також і цивільних росіян, які підтримують війну, або навіть усіх громадян Росії, розглянутих як носії колективної відповідальності за дії свого уряду під час війни. Схожа проблема постає із категорією «сєпарів». Якщо в солдатських піснях поняття «сєпар» вживається переважно стосовно ворожих бійців, то в сатиричних піснях його семантичний контекст часто є нечітким. Навіть піснярі з числа бійців іноді не можуть чітко розмежувати військових та цивільних, стосовно яких вживають цей термін. І, нарешті, не менш неоднозначним є термін «ватнік», незважаючи на більшу семантичну визначеність (у контексті українських сатиричних військових пісень майже завжди вживається на позначення громадян України). «Ватніків» ідентифікують як носіїв антиукраїнських та проросійських поглядів, однак таку позицію можна виявляти по-різному: від використання заборонених російських соціальних мереж до активного саботажу воєнних зусиль України. Усі ці поведінкові ознаки об'єднують поняттям «ватніка» як ворога.

У піснях ознаками типового «ватніка» є ностальгія за радянським минулим, брак знань або освіти, споживання низькоякісних

[48] «Восстанет Донбасс! … Ни пяди не будет вам нашей земли. Валите в Москву, москали!»

культурних продуктів та марнування часу в Інтернеті чи перед телевізором. Можна припустити, що такі люди через свою недостатню поінформованість та сприйнятливість до пропаганди якраз і мали б виступати цільовою аудиторією для «українізації» та «контрпропаганди» Ореста Лютого та «Мірко Сабліч». Однак митці не намагаються зрозуміти чи відчути дилеми та труднощі «ватніків». Натомість «ватніки» в їхніх піснях перетворюються на об'єкти агресії. Їх зображують карикатурно задля розваги більш «свідомих» та активних прошарків українського суспільства. Такий підхід може зменшувати ефективність сатиричних пісень у протидії російській пропаганді. Більше того, через особливу вразливість громадян із нижчим рівнем освіти та доходів до проросійської пропаганди, таке глузування може сприяти поглибленню політичного, економічного та класового поділу в українському суспільстві. Автори пісень описують внутрішніх ворогів (або «Інших» в українському суспільстві) як складну соціальну групу з різними мотивами, однак не докладають зусиль задля зміни переконань її представників. Тим не менш, попри радикальні припущення Ореста Лютого щодо майбутньої долі «ватніків», у більшості пісень із ними все ж пропонують поводитись інакше, ніж із «окупантами», які воюють на Донбасі. Із пісень можна зробити висновок, що хоча «ватніків» не варто пробачати, для них усе ж можна знайти місце в українському суспільстві – навіть якщо це місце наразі неможливо окреслити чітко.

© 2022 *East/West: Journal of Ukrainian Studies* (ewjus.com) ISSN 2292-7956

Список використаної літератури

Боярський, М. «Загадки. Дон Сезар де Базан». *YouTube*, 6 жовтня 2016 року, https://youtu.be/LP7cknrRWUU. Дата звернення: 7 березня 2021 року.

Волчек, Д. «Музична контрпропаганда від «Мірко Сабліч»: «Наша 23-річна м'якість не має аналогів»». *Радіо Свобода*, 14 квітня 2015 року, https://tinyurl.com/y4cvbown. Дата звернення: 21 травня 2019 року.

Гузьо, Г. «Орест Лютий розколов нашу зі Сніжаною Єгоровою сім'ю». *Високий замок*, 5 вересня 2014 року, https://tinyurl.com/y4ocvah7. Дата звернення: 21 травня 2019 року.

ДДТ. «Просвистела». *YouTube*, 20 жовтня 2007 року, https://youtu.be/AT5u47x1UfU. Дата звернення: 7 березня 2021 року.

Колодяжна, Д. «Подорож за лінію фронту: черги, «знаки поваги», сліди війни». *Радіо Свобода*, 5 травня 2016 року, https://tinyurl.com/y2m8wvxq. Дата звернення: 1 липня 2019 року.

Костюк, Б. «Як Україна захищає інформаційне поле від пропаганди Кремля». *Радіо Свобода*, 16 листопада 2015 року, https://tinyurl.com/yynhwy3s. Дата звернення: 21 травня 2019 року.

Ленинград. «Экспонат». *YouTube*, 13 січня 2016 року, https://www.youtube.com/watch?v=et281UHNoOU. Дата звернення: 7 березня 2021 року.

Лещенко, Л. «Прощай». *YouTube*, 19 січня 2010 року, https://youtu.be/3tvscBF8kgw. Дата звернення: 22 червня 2019 року.

Любэ. «Комбат». *YouTube*, 1 березня 2011 року, https://youtu.be/S_UJy6Gsglk. Дата звернення: 1 липня 2019 року.

—. «Позови меня тихо по имени». *YouTube*, 26 квітня 2017 року, https://youtu.be/wTEvCCUw07g. Дата звернення: 14 червня 2020 року.

Мірко Сабліч. «А в ДНР, как в ДНР». *YouTube*, 28 березня 2015 року, https://youtu.be/J6mIhMEb-Pg. Дата звернення: 1 липня 2019 року.

—. «Балада про пам'ять». *YouTube*, 6 травня 2017 року, https://youtu.be/3riDbfSF4MM. Дата звернення: 1 липня 2019 року.

—. «Бременские музыканты в АТО». *YouTube*, 31 березня 2015 року, https://youtu.be/l3HyDhF-2RA. Дата звернення: 1 липня 2019 року.

—. «Гумконвой». *YouTube*, 30 грудня 2015 року, https://youtu.be/4Z-UVqcTQ4c. Дата звернення: 1 липня 2019 року.

—. «Лабутэны, Крым и санкции». *YouTube*, 25 лютого 2016 року, https://youtu.be/tHxb_10aE8w. Дата звернення: 1 липня 2019 року.

—. «На йух с пляжа». *YouTube*, 20 травня 2017 року, https://youtu.be/UUXWcnS16D0. Дата звернення: 1 липня 2019 року.

—. «Не виноватые мы». *YouTube*, 27 березня 2016 року, https://youtu.be/CYny0eXJzLs. Дата звернення: 1 липня 2019 року.

—. «Песенка про pysskій мірЪ». *YouTube*, 14 червня 2015 року, https://youtu.be/wIY4b7SIa04. Дата звернення: 1 липня 2019 року. Дата звернення: 1 січня 2022 року.

—. «Побратим (Гори, душа, гори!)». *YouTube*, 2 жовтня 2016 року, https://youtu.be/ESMPMefNi38. Дата звернення: 1 січня 2022 року.

—. «Вежливая диктатура – памяти русской демократии». *YouTube*, 27 травня 2017 року, https://youtu.be/8KfmvRKYMII. Дата звернення: 1 липня 2019 року.

Орест Лютий. «А тєло пєло». *YouTube*, 8 травня 2020 року, https://youtu.be/S9LUGWHnRCA. Дата звернення: 1 січгя 2022 року.

—. «Гробки на Донеччині». *Mp3muz.ru*, 10 листопада 2019 року, https://mp3muz.ru/969-orest-lyutiy-grobki-na-donechchini.html. Дата звернення: 1 січня 2022 року.

—. «Идет на Псков «Груз 200»». *YouTube*, 18 червня 2015 року, https://youtu.be/T_ernTNd1xI. Дата звернення: 1 липня 2019 року.

—. «Катя-ватніца». *YouTube*, 27 лютого 2020 року, https://youtu.be/-Yn3L-6ZJbI. Дата звернення: 1 січня 2022 року.

—. «Росіян в Донбасе нет». *YouTube*, 23 лютого 2020 року, https://youtu.be/aQQizk0vR0A. Дата звернення: 1 січня 2022 року.

—. «Убий у собі москаля». *YouTube*, 30 грудня 2012 року, https://youtu.be/LhnzWe5qeQc. Дата звернення: 1 січня 2022 року.

Пьеха, С. «Донбасс». *YouTube*, 26 грудня 2015 року, https://www.youtube.com/watch?v=1Ysm5aKtWKs. Дата звернення: 1 липня 2019 року.

«Пісні з зони АТО. Поховали москаля край дороги». *YouTube*, 1 грудня 2014 року. https://youtu.be/iG7QOgAWek0. Дата звернення: 1 січня 2022 року.

Пирятин. «Арта». *YouTube*, 13 лютого 2018 року, https://youtu.be/0YCmjyRtNEc. Дата звернення: 1 січня 2020 року.

Телері. «Забери меня из Новороссии». *YouTube*, 1 квітня 2015 року, https://youtu.be/CPykb39rcFA. Дата звернення: 14 червня 2020 року.

Толокольнікова К. «На російському ТБ існує шість основних наративів, спрямованих проти України – дослідження УКМЦ». *Детектор медіа*, 24 травня 2018 року, https://bit.ly/2VJzCfo. Дата звернення: 15 липня 2021 року.

Файфура, С. «Бандера». *YouTube*, 3 серпня 2015 року, https://youtu.be/QJRhJhlWEbM. Дата звернення: 1 липня 2019 року.

—. «Русский Иван». *YouTube*, 17 серпня 2015 року, https://youtu.be/9XKkgQp-PtU. Дата звернення: 1 липня 2019 року.

Шарговська, О. «Яких росіян називають словом «ватник»». *Gazeta.ua*, 10 квітня 2014 року, https://bit.ly/2VDL4Mf. Дата звернення: 26 квітня 2020 року.

Ярмак. «Вставай». *YouTube*, 14 березня 2015 року, https://youtu.be/gO8U8UXVlA4. Дата звернення: 1 липня 2019 року.

Achilli, A. "Writers, the Nation, and War: Literature between Civic Engagement, Trauma, and Aesthetic Freedom in Contemporary Ukraine." *The Modern Language Review*, vol. 115, no. 4, Oct. 2020, pp. 872–90.

@AntinMukharskyi. *Facebook*, 5 серпня. 2019 року, https://www.facebook.com/AntinMykharskyi/posts/1075592182829648. Дата звернення: 7 березня 2021 року.

Ball, J. "Capital Offenses: Public Discourse on Satire after *Charlie Hebdo*." *Genre*, vol. 50, no. 3, 1 Dec. 2017, pp. 297–317. DOI: 10.1215/00166928-4210895.

Declercq, D. "A Definition of Satire (and Why a Definition Matters)." *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, vol. 76, no. 3, Aug. 2018, pp. 319–30. DOI: 10.1111/jaac.12563.

Fedor, J. "Introduction: Russian Media and the War in Ukraine." *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, vol. 1, no. 1, 2015, pp. 1–12.

Hansen, A., et al. *A War of Songs: Popular Music and Recent Russia-Ukraine Relations*. ibidem Press, 2019.

Helbig, A. *Hip Hop Ukraine: Music, Race, and African Migration*. Indiana UP, 2014.

Ilchuk, Y. "Hearing the Voice of Donbas: Art and Literature As Forms of Cultural Protest during War." *Nationalities Papers*, vol. 45, no. 2, 2017, pp. 256–73. DOI: 10.1080/00905992.2016.1249835.

InformNapalm: Volunteer Community Database. https://bit.ly/2GSbLXM. Дата звернення: 14 квітня 2019 року.

Jonson, L. *Art and Protest in Putin's Russia*. Routledge, 2015.

Machin, D. *Analysing Popular Music: Image, Sound, Text*. Sage, 2010.

Marx, Karl. *Critique of Hegel's "Philosophy of Right."* CUP Archive, 1977.

@MirkoSablicSongs. "About." *Facebook*, https://www.facebook.com/MirkoSablicSongs/about_details. Accessed 1 Jan. 2022.

O'Halloran, K. L. "Multimodal Discourse Analysis." *The Bloomsbury Companion to Discourse Analysis*, edited by K. Hyland, Paltridge B. Bloomsbury, 2013, pp. 120–37.

Oushakine, S. *The Patriotism of Despair: Nation, War, and Loss in Russia*. Cornell UP, 2009.

@Radiosvoboda. «Чим відрізняється політичний гумор в Україні та Росії?» *Twitter*, 1 травня 2017 року, https://twitter.com/radiosvoboda/status/859046640027611139. Дата звернення: 1 липня 2019 року.

Schwarzenegger, C., and A. Wagner. "Can It Be Hate If It Is Fun? Discursive Ensembles of Hatred and Laughter in Extreme Right Satire on Facebook." *SCM Studies in Communication and Media*, vol. 7, no. 4, 2018, pp. 473–98. DOI: 10.5771/2192-4007-2018-4-473.

Shevchenko, V. "'Little Green Men' or 'Russian Invaders'?" *BBC News*, 11 березня 2014 року, https://www.bbc.com/news/world-europe-26532154. Дата звернення: 21 May 2020.

Shuvalova, I. "'I Will Understand You, Brother, Just Like You Will Understand Me:' Multilingualism in the Songs of the War in Donbas." *The Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, vol. 6, no. 1, 2020, pp. 103–34.

Sonevytsky, M. *Wild Music: Sound and Sovereignty in Ukraine*. Wesleyan UP, 2019.

Sutyagin, I. "Russian Forces in Ukraine." *RUSI Briefing Paper*, 1 March 2015, https://www.jstor.org/stable/resrep37229. Дата звернення: 1 січня 2022 року.

Szostek, J. "The Mass Media and Russia's 'Sphere of Interests': Mechanisms of Regional Hegemony in Belarus and Ukraine." *Geopolitics*, vol. 23, no. 2, 2018, pp. 307–29. DOI: 10.1080/14650045.2017.1402298.

Umland, A. “Alexander Dugin, the Issue of Post-Soviet Fascism, and Russian Political Discourse Today.” *Russian Analytical Digest*, 14 July 2007, pp. 2–4, https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD-14-2-4.pdf. Дата звернення: 22 грудня 2021 року.

—. “Concepts of Fascism in Contemporary Russia and the West.” *Political Studies Review*, no. 3, 2005, pp. 34–49. DOI: 10.1111/j.1478-9299.2005.00018.x.

Umland, A., and B. Eichstaett. “Fascist Tendencies in Russia’s Political Establishment: The Rise of the International Eurasian Movement.” *Russian Analytical Digest*, no. 60, 2009, pp. 13–17, https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD-60-13-17.pdf. Дата звернення: 22 грудня 2021 року.

Wodak, R. “Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory, and Methodology.” *Methods for Critical Discourse Analysis*, edited by R. Wodak and M. Meyer, Sage, 2009, pp. 1–33.

Zaharchenko, T. “The Synchronous War Novel: Ordeal of the Unarmed Person in Serhiy Zhadan's Internat.” *Slavic Review*, vol. 78, no. 2, Summer 2019, pp. 410–29.

Zhurzhenko, T. “Russia’s Never-Ending War against Fascism: Memory Politics in the Russian-Ukrainian Conflict.” *Eurozine*, 8 May 2015, https://tinyurl.com/yyaje8yk. Дата звернення: 14 травня 2019 року.